

Türk Şiirinde İki Eylemsiz Dünya Örneği: Tevfik Fikret'in *Ömr-i Muhayyeli* İle Dağlarca'nın *Fiilsiz Dünyası*

Münire Kevser BAŞ

Fazıl Hüsni Dağlarca'nın *Çocuk ve Allah*'ta yer alan "Fiilsiz Dünya" isimli şiiri, hiç fiil/eylem kullanılmadan, isim ve isim soylu sözcüklerle inşâ edilmiş bir metin olarak dikkati çeker. Eser, bu özelliği nedeni ile kimilerince "*edebiyatımızda ilk örnek*" (Çolak 2011: 369) olarak nitelense de bu yargıya temkinli yaklaşmak gerekir. Çünkü hemen hemen aynı yöntemle oluşturulan bu türden metinlerin daha eski bir örneği, Tevfik Fikret'in "*Ömr-i Muhayyel*" isimli şiiridir. Kim bilir, belki de tarihi literatürümüzün kıyıda köşede kalmış sayfalarında benzer şekilde yazılmış daha önceki dönemlere ait örnekler de keşfedilmeyi beklemektedir.

Modern Türk Şiirinin kurucu şairlerinden biri olarak Dağlarca'nın Tevfik Fikret'e olan ilgisi malumdur. Dahası elimizde, Dağlarca'nın düşünsel eğilimlerini belirleyici isimlerden birinin Tevfik Fikret olduğunu söylememizi mümkün kılacak veriler mevcuttur. Örneğin küçük Fazıl Hüsni'nün evinde en çok okunan şiir kitaplarından biri Tevfik Fikret'in *Şermin*'idir. Şair o yıllarda Fikret'e duyduğu yakınlığı, "*Evimizde hep şiir okunurdu. Hem de Tevfik Fikret'in şiirleri, ablalarımın dilinden düşmezdi. Ben Fikret'i ailemizin bir ferdi sanırdım....*" (Yüreğir 2011:17) şeklindeki ifadelerinde vurgular. Yine şairin, çocuk sahibi olmaya cesaret edemediğinden söz ederken, "*Türkiye'nin en büyük şairlerinden Tevfik Fikret'in oğlunun din değiştirerek papaz ol[masını], Türkiye'ye uygarlık götürmek için yolladığı oğlunun Türkiye'ye dönme[mesini]*" (Arpa 2010:71) işaret ederek konuya açıklık getirmeye çalışması dikkat çekicidir. Dağlarca'ya ilişkin biyografik bilgiler arasında buna benzer daha başka örneklere de rastlamak mümkündür. Tevfik Fikret'in, Dağlarca'ya özellikle kimlik edinme döneminde bir model işlevi yapmış olduğu anlaşılmaktadır. Fikret'i şair olarak yeterince beğenmeyen Dağlarca, tıpkı onu "*orta çapta bir küçük burjuva şairi*" olarak niteleyen ve asıl önemini şiirimize "insan"ı getirmiş olmasında gören Tanpınar (Tanpınar 2005:266-275) gibi, şair olarak değil bir kahraman, bir medeniyet ve ahlak havarisi olarak önemser (Ünlü 2011:29). Bunun yanında Dağlarca'nın Fikret'in eserine tümünden bigâne kaldığını söylemek de uygun değildir. Nitekim "*Ömr-i Muhayyel*" ile "*Fiilsiz Dünya*" arasındaki yöntemsel koşutluk Dağlarca'nın Fikret'in şiirinden de ilham aldığı bir ipucu olarak değerlendirilebilir. Ancak bu değerlendirmenin sağlıklı olabilmesi için daha geniş ve derinleştirilmiş incelemelere ihtiyaç olduğu açıktır.

“Ömr-ü Muhayyel” in “Fiilsiz Dünya” ya metodik anlamda ilham olması yanında her iki metin de şairlerinin poetik tutumuna ilişkin ipuçları, tabiat algılarının merkezi konumu ile şekillendirdiği bir yaklaşımla hem estetik hem de düşünsel/fikri ifşalar içermesi bakımından da benzerlikler taşımaktadır. Bu yazıda her iki şairin fiilsiz/eylemsiz dünyaları üzerinde durarak karşılaştırmalı bir genel okuma yapmayı düşünüyoruz. Önce şiirin dış yapısına dair unsurlara, ardından da şairlerin genel poetik tutumları bağlamında her iki metnin içeriğine ilişkin değerlendirmelerde bulunmaya çalışacağız.

Öncelikle belirtmeliyiz ki Dağlarca'nın “Fiilsiz Dünya” isimli metninde, başlıkta işaret edildiği üzere hiç eylem/ fiil kullanılmadığı gibi fiil soylu bir sözcükten oluşturulmuş bir yüklem de yoktur. Tevfik Fikret'in “Ömr-i Muhayyel”inde ise iki tane fiil kullanıldığını görüyoruz. Birisi “bahş eyleyerek”, diğeri ise tüm metnin yüklemi olarak niteleyebileceğimiz “istiyorum” ifadesi. Bu bağlamda Mehmet Kaplan, metin ile ilgili olarak “*Şiirin güzelliğini vücuda getiren şey yapısıdır. Fikret burada muhayyel saadet ülkesine uygun heyecanlı bir musiki, bir şiir cümlesi bulmuştur.*” (Kaplan 2009:11) şeklinde değerlendirmelerde bulunduğunu görüyoruz. Gerçekten de bu metin içerik ve şekil bakımından belli bir uyum gözetilerek kurgulanmış tek bir “şiir cümlesi” gibidir. Ancak Fikret'in metnini Dağlarca'nın metnine yaklaştıran unsur, metinde bir yüklem bulunmasına rağmen bu yüklemiş iş, eylem ya da harekete değil, sadece durağan bir arzuya işarete eden “istiyorum” ifadesinde belirtilen eylemsizliktir. Dolayısıyla her iki metin de bir bakıma iki “fiilsiz/eylemsiz dünya”yı temsil eder.

Her iki şiirin dış yapısı arasında ilgiler kurulabileceğini fark etmek mümkündür. Tevfik Fikret gibi kendisine ağıdalı ve Arapça, Farsça tamlamalarla yüklü yapay bir dil inşa eden bir şair ile şiir üretiminin erken dönemlerinde yaşayan Türkçe'yi kullanan ancak sonraları öz Türkçeci bir yaklaşımı benimseyen Dağlarca'nın dil anlayışları bakımından aralarında neredeyse uçurum bulunmasına rağmen metinlerde ortak ve benzer kelimeler kullanılması dikkat çekicidir. Her iki şiirin ilk bölümlerinde yer alan “dalgacık”, “dalgalar”, “göller”; ikinci kısımlardaki “bulut”, “sonsuzluk”, “gökler”, “hâk”, “toprak”, “fezalar” ve “mechul” kelimeleri arasında paralellik kurulabilir. Yine “Fiilsiz Dünya”nın üçüncü dördlüğü ile “Ömr-i Muhayyel”in ilk ve son bentlerinde farklı çağrışımlara hizmet edecek şekilde yerleştirilmiş de olsa “kuş” imgeleri, “Fiilsiz Dünya”daki “yeni bir şiir maverası”, “Ömr-i Muhayyel”deki “mabude-i şiirim” ifadeleri, Fikret'in “safiyet-i vecd-aver içinde”, Dağlarca'nın “yeni bir sarhoşluk” peşindeki tutumuna ilişkin ifadeler arasında anlam ve duygu çağrışımları kurulması imkan dahilindedir. Her iki şiir de bir zaman-mekan tasaavvuru olarak algılanabilecek şekilde yapılanmıştır. Metinlerin hiç fiil/eylem kullanılmadan sadece niteleyici ve betimleyici ifadelerle oluşturulması metnin yapısını bu açıdan sağlam kılmaya yönelik bir tasarruf olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında “kainatın sükun senfonisi”, “Savtındaki eş'ar-ı pür-âhenk ile mâli./Şi'rimdeki elhan-ı muhabbetle nagam-saz”, ifadelerinde ise bir karşıtlık söz konusudur. Dağlarca tabiatı hatta tüm varlığı, olduğu gibi dinleyerek onun kendi ahengini duymayı öncelerken Fikret, kendi şiirinden ortaya çıkan ahenk

ya da nağmenin tabiata ve varlığa katılmasıyla oluşacak uyum ve mutluluğa işaret etmektedir. Ayrıca her iki şiirde de aşktan söz edilmekle beraber kavramın herhangi bir şekilde derinleştirilmeye veya genişletilmeye çalışılmadığını görmekteyiz.

“Fiilsiz Dünya”nın dış tabakasına yoğunlaştığımızda *Çocuk ve Allah*’ın sözcüklerciliğini oluşturan en karakteristik sözcüklerin bu şiirde yer aldığını söyleyebiliriz. Eser boyunca oldukça sık rastlanılan “dalgalar”, “mavi”, “hatıralar”, “nedamet”, “sonsuzluk”, “rüyalar”, “geceler”, “ruh”, “toprak” “kelimeler”, “dallar”, “kuşlar” “hacimler”, “fezalar”, “kainat”, “sema” “Allah” kelimelerini “Fiilsiz Dünya”da bir arada görmek mümkündür.

Her iki şiir için de yapılabilecek ortak yorumlardan birisi de metni oluşturan öznenin duyuş benzerliği olduğunu düşündürecek bir üslup tercih edilmiş olduğudur. Ancak bu üslubun okuyucuyu tuzağa düşürebileceği söylenebilir. Çünkü her iki şair de rüyalar, hayaller arasında yeni bir sarhoşluk ve vecd hali üzere kayganlık/akış/yüzme hissas eden bir algı tabakasından seslenmekte gibi görünseler de metinleri oluşturan düşünsel zemin tamamen birbirinden farklıdır. Fikret, “buradaki” dünyadan uzak bir zaman-mekan özlemi ile Dağlarca ise “buradaki”, dokunduğu, hissettiği dünyayı algılama/kavrama temisi ile metinlerini yapılandırmışlardır. Dolayısıyla metinlerin dış yapı bakımından benzerlik gösterdiklerini tespit etmekle beraber şiiri oluşturan düşünsel içerik bakımından farklı özellikler taşıdıkları noktasına yöneliyoruz.

“Öm-i Muhayyel” şiirinde Fikret’in özlediği, hayal ettiği bir uzak ülkeyi anlattığı açıktır. Metin bulunduğu zaman ve mekandan hoşnutsuz bir ruh halinin duyarlılığını taşır. Nitekim Fikret şiirinin Batı şiiri ile ilişkisini inceleyen Hilmi Uçan, Tevfik Fikret ile Baudelaire arasında özellikle “*kaçış sendromu*” bakımından bir ilgi kurar. Baudelaire sanayileşmekte olan şehirden, modernizmden kaçmak isterken Fikret, batılılaşmama bunalımı içinde değişim ve dönüşüm sancıları yaşayan şehirden kaçmak ister (Uçan 2009:171). Uçan, Baudelaire’in “Elevation”(Yükseliş) isimli şiiri ile “Öm-i Muhayyel” arasında metinlerarası ilişkiler olduğunu tespit eder. Her iki metinde kaçış izleği üzerine bina edilmiştir, “muhayyel bir ömür”, “gülünler” içinde düşsel bir yaşam vardır. Bu şiirdeki özne bir bulutun omzunda göklere yükselmek, masum bir saflığın taze kucağında yaşamak ister. Her iki şairin gittiği yer ise herkese “*mechul*”dür (Uçan 2009:172).

“Fiilsiz Dünya”nın anlam tabakasına yoğunlaştığımızda ise şiirde kainatı/varlığı/hayati/yaşamayı bütün durağanlığı, denge hali, sessizliği ile dinleyen, duyan, anlamaya çalışan bir çaba hissedilmektedir. Bu tavır esasında Dağlarca’nın tüm ontolojik duruşu ve estetik duyuşunun temel eksenidir. “Yaşam”ın bizatihi kendisine odaklanan şair, neredeyse bir “yaşam mistisizmine” yönelir. Dolayısıyla Dağlarca’nın eserindeki tüm ifade ve imgede, yaşama dair olan her şeye karşı yüksek bir duyarlılık, her ayrıntıya karşı güçlü bir hassasiyet ve ilgi dikkatimizi çeker. Dağlarca’nın şiirinde realiteyi eşyada yakalayabilme niyet hatta inancının belirlediği bir yüzme/akma/kayma hali, şairin kendi-

ne özgü duyusunun temel niteliği olarak karşımıza çıkar. Şiir, fizik hatta biyolojik tabiat ile kozmik bütünlük arasında sürekli gelgit yapabilme yeteneği edinmiş bir bilincin, en somut, basit, temel, nesnelere ile en uçucu, en kaygan, idraki en zor alanlarda sürekli kayan ve daha Dağlarca bir metotla söylersek “yüzen” bir bilincin “eşya” ile “ben”in neredeyse birbiri içinde eriyen varlıklarının ilişkisi üzerine kurulmuştur. “Dalgaların arkasındaki hatıralar”, “mechul ormanlar”, “sonsuzluk”, “toprakta asırlarca öncesine ait bir elveda”, “kelimeler dallarda kuşlar” ifadelerinde işaret edildiği gibi sürekli bir salınımın sürüklediği “ben”i takip etmektedir. Şiirin son kısmındaki ifadeler eylemsizliğin devam etmesine rağmen öncekilere göre daha keskin, daha kesin ve yargı bildiren bir tavır içindedirler: “Herşey Allah kadar mevcut ve hareketsiz/Herşey Allah kadar namevcut” ifadesi aynı zamanda şiirin genel havasına aykırı yanıyla dikkatimizi çeker. Buradaki “Herşeyin mevcut ve namevcut” yaklaşımı tasavvufi bağlam çağrışımına müsait olmakla birlikte “hareketsiz” ifadesi bir açıdan Allah’a “etkin olmayan” niteliğini yüklediği için bu bağlamın kredosundan uzak bir yaklaşımı barındırır. Tabiatı/kainatı varlığı hayranlık ve ibret duygusu ile temaşa eden, hep Allah’a dair gören, hatta varlığı Allah’ın binbir şekilde tecellisi kabul eden anlayış değil onu bağımsız/tek başına bir anlam merkezi olarak gören bir yaklaşıma yöneldiğini söyleyebiliriz. Ayrıca bu “hareketsiz”lik, Dağlarca’nın Allah’ına dair bizi bir başka noktaya götürmektedir. Çünkü şiirde dingin ve durağan bir atmosferin varlığına rağmen güçlü ve dinamik bir hayatiyet vurgusu öncelenen tema olarak varlığını korumaktadır. “İlk Gençlik rüyaları” “gençlik”, “yeni bir şiir maverası” “güzellik” “fayda” gibi ifadeler şairin kendi kullanımını ile belirtirsek “yaşama”ya dair önemli göstergeler kabul edilebilir. Şair, metinde Allah, kainat, varlık ve yokluk bağlamından kopmamakla beraber yaşamın bizatihi kendisine, o büyük devinime dikkat kesilirken Allah’ı “hareketsiz” olarak nitelemiştir. Belki bu yaklaşımı Dağlarca’nın deizmi olarak nitelemek gerekir. Varlığın “mevcut” ile “namevcut” halinin neredeyse özdeş kılınarak sunulması kadar “hareketsiz” olarak nitelendirilmesi şairin bu tavrına dair bir ipucu olarak düşünülebilir. Burada deizm ile kasdettiğimizizin, “*bir Tanrı’ya inanan ancak evreni yaratan bu Tanrının sonra onu kendi yarasına göre işlemek üzere, kendi başına bırakmış*” (Gökberk 1985:363) olduğu şeklinde kabul edilen görüş olduğunu belirtmeliyiz. Tevfik Fikret’in metninde şairin bu türden yaklaşımlarını ifşa edecek, ifadelerine rastlanılmamaktadır. O sanki sadece “bir dalgacığın ömrü kadar zail ü hali, bir ömr-i hayâli”nin peşindedir.

Fikret, “hakilere bahşeyleyerek hak-i siyahı” derken bir anlamda dünyayı küçümser ya da azımsarken “göklere azim” etmek ister. Ancak Dağlarca, yaşama dair olan herşeye güzelleme yapar. Bu nedenle zamanı ve mekanı aynı anda duyumsamak ister. Mavi dalgalar, hatıralar, rüyalar, kelimeler, sessizlik, güzellik, fayda, sarhoşluk, beyaz bulut, nebat, vs, tüm varlığı duyumsar ve yüceltir. Çünkü o yaşamın şairidir. Oysa Fikret’te “*duygudan çok hayali düşünce, sevgiden çok öfke, sevinçten çok keder ve melal, sükunetten çok bir heyecan, ikametden çok bir kaçış, doğumdan çok ölüm, dirilişten çok çöküş, aydınlıktan çok karanlık kavramı, şifadan çok zehir imgeleri vardır.*” (Uçan 2009:64).

Her iki şiiri de kısmen ütopya olarak kabul edersek, Dağlarca'nın ütopyası buradaki yaşayan, duyulan, hissedilen, dokunulan tabiat, varlık, yaşamın bizzat ta kendisidir. Ancak Tevfik Fikret'in ütopyası tam da başlığında vurgulandığı üzere, "muhayyel" zaman-mekandır. Çünkü Tevfik Fikret, algıladığı şu andaki yaşamdan hoşnutsuzdur. Bu nedenle bir kaçış arzusu içerisindedir. Temellük ettiği/içinde bulunduğu zaman-mekanı bırakıp, muhayyel bir yerde huzur bulmak ister. Oysa Dağlarca için, hayatın bizatihi kendisi ve onu oluşturan tüm unsurlar neredeyse "yüce/kutsal"dırlar. Dağlarca'yı "kainatın sükun senfonisi"ni hissetmek mutlu eder. Fikret ise huzursuzluğundan kurtulacak bir "muhayyel" zaman-mekan aramaktadır. Görülüyor ki, Dağlarca, Fikret'in eylemsiz/fiilsiz metnini biçimsel bir teknik olarak almış ancak, tabiatı duyma ve duyuşunu anlamlandırma bakımından ondan bambaşka bir yere ulaşmıştır.

Kaynakça

- Arpa, Yasemin (2010), *Dağlarca ile... 'Söz Kuşlarından Kalan Parıltı'*, İstanbul: Yazı Kitap.
- Çolak, Veysel (2011), "Dağlarca'da Poetik Araniş: 'Fiilsiz Dünya'" *Fazıl Hüsnü Dağlarca*, Editörler: Konur Ertop-Özgen Kılıçarslan, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Dağlarca, Fazıl Hüsnü(2010), *Çocuk ve Allah*, İstanbul: YKY.
- Gökberk, Macit (1985), *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kaplan, Mehmet (2009), Tevfik Fikret, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2005), *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Haz: Zeynep Kerman, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tevfik Fikret (2005), *Rubab-ı Şikeste*, Haz:Abdullah Uçman-Hasan Akay, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Uçan, Hilmi (2009), *Batı Şiiri ve Tevfik Fikret*, Ankara: Hece Yayınları.
- Ünlü, Mahir (2011), "Dağlarca ile Şiir", *Fazıl Hüsnü Dağlarca*, Editörler: Konur Ertop-Özgen Kılıçarslan, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yüreğir, Yalçın Remzi (2011) "Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Çocukluğundan Gençlik Yıllarına Kadar Aile Yaşamı", *Fazıl Hüsnü Dağlarca*, Editörler: Konur Ertop-Özgen Kılıçarslan, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Bir Açıklama ve Özür:

Dergimizin Eylül 2014, 753. sayısının "Nurullah Ataç" Özel Bölümünde (s. 70), Ataç'ın fotoğrafı yerine yanlışlıkla şair ve yazar sayın Ergun Evren'in fotoğrafı yayımlanmıştır. Sayın Evren'den ve okuyucularımızdan özür dileriz.

Türk Dili
